

**ÖTVEN ÉVES
A MAGYAR
KÖNYVTÁROSOK
EGYESÜLETE**

**GONDOLATOK A KÖNYVTÁROSSÁGRÓL A KETTŐS
JUBILEUM ALKALMÁBÓL**

KELLNER BERNÁT

Az emberi memória szerkezeténél fogva hajlik a feledésre: a lényegtelen, a rossz, a kényelmetlen, a fájdalmas emlékeket gyorsan átszűri ritka rostáján, sőt gyakran a fontosokról, lényegesekről, öröndetesekről is megfeledkezik. Ezért is helyes a nagy stációk alkalmával megidézni az "egykort" eredményeivel, örömeivel, gondoljaival és botlásaival együtt, hogy annál teljesebben láthassuk a jelent.

Ötven esztendővel ezelőtt, 1935-ben alapították a magyar könyvtárosok egyesületének elődjét, mely ha szervezetében, eszmeiségében más volt is ugyan, mint a mai, mégiscsak elődünk volt. Fél évszázad lejárt akkor is stáció, ha történelmünk fonalát nem is egy szálból sodorták. Emlékezzünk annak a tanulságnak jegyében, hogy ahol a múltat megtagadják, ott a jelennel is baj van! Emlékezésünk most nem az egész korszak könyvtári, vagy egyesületi történetét hívja elő, hanem emberi tényezőit, a könyvtárosság, a hivatástudat alakulását és szerepét a könyvtárak fejlődésében. Bármilyen ódonul hangozzék is, meggyőződésem, hogy ma is igaz *Toldy* Ferenc megállapítása: "Minden könyvtárnak két lényeges alkotórésze van, egy anyagi: a könyvek . . . s egy szellemi: a könyvtárok. Ez ti. valóságos lelke, életereje minden bibliothékának. Ő tartja fenn, ő neveli tudományrendszeresen, hogy folyvást organikus test, s ne mechanikus halmaz legyen."

Minden tapasztalatot azt bizonyítja, hogy a tartalmas könyvtári munka előfeltételei közül a könyvtáros személye, tudása, embersége, elhivatottsága az eredményes könyvtári munka legnélkülözhetetlenebb eleme. Sokszor idézzük *Terentius* mondását: "A könyveknek megvan a maguk végzete", de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a könyvtáraknak is megvan a maguk sorsa. Nem egy új, kitűnő feltételekkel bíró könyvtárunk évek óta éppen csak létezik, mit sem fejlődik, mert alkalmatlan, képzetlen könyvtárosai nem képesek életre kelteni az intézményt.

Tévedés lenne, ha a személyiség szerepét az anyagi megalapozás fölé emelnénk, de a történelem, főleg az emberi kultúra, a magyar művelődés történetének ismerete arra int bennünket, hogy ne értékeljük le a hivatástudat, a forradalmi hevület teremtő erejét

sem. Semmi sem értékes csak azért, mert régi. De az sem engedhető meg, hogy tudálékos fölénnyel mosolyogjunk azokon, akikben több volt a munkájukba vetett hit, mint a felkészültség, az áldozatos igyekezet, mint az adminisztratív készség. Ennek az álláspontnak védelmében idézem ifj. *Wesselényi* Miklóst: "Ne vessünk meg és el semmit azért, hogy régi, de hányjuk el magunktól, ha rossz s már hasztalan, akármilyen régi is!"

Visszatekintésünket megkönnyíti, hogy egyesületünk alapításának 50. évfordulója egybeesik hazánk felszabadulásának évfordulójával, annak a történelmi eseménynek idézésével, mely mai közművelődési könyvtárhálózatunk születésének tagadhatatlan forrása. Úgy emlékezhetünk hasznosan, ha emlékeinket tárgyilagosan, a történelem folyamába illesztjük, s ha a lehetőségek mellett a kor történelmi lehetetlenségeit is számba vesszük.

Nincs sok dokumentumunk egyesületünk, de könyvtáraink 1935–1945-ig terjedő időszakának történetéről sem. Ami van, arról beszél, hogy a könyvtároság – néhány kivételtől eltekintve – elsősorban tisztviselőség, "könyvtárórság" volt. Ebben a korszakban készült Horthy ellenforradalmi rendszere a háborúra, majd vett részt aktívan a fasiszta háborúban. Ezek az évek a gazdasági elnyomódás és az általános szellemi elnyomás időszaka volt. Ilyen korszakokban *Cicero* szerint hallgatnak a műsák és természetesen a könyvtárak is elcsendesednek; igen kevés életjellel, óvatosan, csendben tengődött elődeink egyesülete is. Ismét kísértett *Berzsenyi* Dániel 1833-ban írott, friss szellemű, korholó megállapítása: "A népvészelyt azon fonák okoskodás okozza, hogy sokan azt hiszik, minél butább a nép, annál hasznosabb."

Nem szolgálta a könyvtárak fejlődését a magas analfabétizmus, a gazdasági elnyomódás, a falvak pipices sötétsége, a nemzeti gyűlölködés sem. Köztudomású ugyanis, hogy a vidéki könyvtáraknak és olvasóköröknek alapítói és fenntartói e korszakban jórészt a különböző egyesületek voltak, de megalakulásukat és tartós működésüket éles társadalmi, felekezeti és nemzetiségi ellentétek nehezítették. A mégis életre kelt egyesületek művelődési tevékenységéről szemléletesen fejezi ki a hivatalos véleményt egy 1928-as Somogy megyei népművelői jelentés: "Ott inkább a politizálás, a meddő időtöltés folyik, mint önképzés."

Nem szorul okadatolásra, hogy 1945 után nem a könyvtárszervezés volt újjáéledő életünk első és legfontosabb követelménye, de tény az, hogy az egykori könyvtárak mentésében, az újjászülető művelődési tevékenység megszervezésében oroszlánrészt vállaltak a magukra talált könyvtárosok. Az igazi könyvtári élet megszületése azonban még sokáig késlekedett, bár a Magyar Kommunista Párt kezdeményezett néhány kísérletet az olvasás és az önképzés, a tanulás megkedveltetésére.

A magyar közművelődési könyvtárosok az előzmények szinte teljes pusztulása után a semmiből kezdték meg hálózatépítő munkájukat. Különleges érdemük az a felismerés, hogy az elszigetelten munkálkodó kiskönyvtárak előbb-utóbb ellehetetlenülnek, és ha tartós, hatásos könyvtári szolgálatot akarunk felépíteni, akkor a hálózati rendszert kell meghonosítanunk. Ez a szervezet a Szovjetunióban már megállta a helyét. A könyvtári felső irányítás és a könyvtárosok egy része előtt nem is volt új ez a regionális elv, hisz 1919-ben ezt akarta megvalósítani a Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája is, de a koncepció a tanácsköztársasággal együtt elbukott és évtizedekre feledésbe merült.

A jubileumi napokban az emlékek közt kutatva, régi munkaterveket és jelentéseket lapozgatva, valósággal átmelegített az a tisztán érzékelhető igyekezet és lelkes ügyszeretet, buzgalom és törekvés, mely a sorokból kiárad. Az öreg lapokon a könyvtár társadalmi kapcsolatainak olyan mozzanataival is találkozunk, amelyek felfrissítve ma is hasznosak lehetnének.

Az igaz képhez hozzátartozik annak elismerése is, hogy az oly fontos alapozó munkában úgyszólván alig akadt egy-egy képzett szakember. A mozgatóerő főként az a hevület volt, mely egész politikai és kulturális életünket átjárta és gazdasági életünket is segítette fennmaradni. Idegen tőlem a tudatlanság glorifikálása, mégis megkérdem; mit nyert volna akkoriban – 1950-ben – egy magyar körzeti könyvtáros, ha történetesen ismeri a fejlett polgári országok könyvtári rendszerét és azt képzelte volna, csak olyan előfeltételekkel lehet belevágni a könyvtári szolgálat megszervezésébe, mint a tágas, világos épület, korszerű felszerelés, válogatott és gazdag könyvvállomány, képzett könyvtárosok. Úgy járt volna, mint a sokszor idézett, hályogot operáló patkoló kovács: inába szállt volna a bátorság. E kor magyar könyvtárosai számára nem volt biztos ígértű járt út. Bármily fellengzősen hangzik is: ezek a könyvtárak és könyvtárosok nagy történelmi idők egyszerű szülöttei, egyben tanúi voltak. A magyar közművelődés nagy szerencséjére fenn is, lenn is nagy számban akadtak olyan vezetők, olyan politikusok, akik a könyvtári jogszabályokat és utasításokat a szívükkel olvasták. És volt a lenini elveken nyugvó koncepció, meg némi olvasási igény és nem utolsósorban a Népkönyvtári Központ lelkes munkája nyomán egy kevés szakszerűen válogatott és feldolgozott könyv, meg néhány könyvespolc. Ebből ügybuzgó emberek és egy-két helyi bába közreműködésével megszületett a közművelődési könyvtárellátás kiépítésére hivatott megyei könyvtárhálózat. Gyenge kis csemete, kései szülött, lassú növésű, mely annak ellenére, hogy nem mindig és nem mindenütt táplálták eléggé, végül is erős csontú, európai szemléletű felnötté cseperedett. Mindenkinek tudomásul kellett vennie létezését, lélegzését, élniakarását és felnevelését, még azoknak is, akik akkoriban szívesen szorosra zárták szemüket. Észre kellett venni mindenütt az országban, minden fórumon, hogy a megyei hálózatok kinőtték kamaszruháikat. Újakról kell gondoskodni számukra mindazoknak, akiknek hivatala korszerűen szolgálni a közösség szellemi felemelkedését. Ebben a korszakban a könyvtárosok előtt természetes volt – néha még ma is az –, hogy teljesítményeikkel meg kellett előzniük a tárgyi és személyi feltételeket, melyek gyakran úgy jelentek meg, mint a *deus ex machina*. *Harc volt az életünk, harc a létért, a helyiségekért, a fényért, a melegért, a bútorokért és a könyvekért.* És beigazolódott ekkoriban is *Propertius* öreg mondása: "Nagy dolgokban elég az akarat is!"

Ahogy a magyar történelem egy kezdeti időszakát a "kalandozások korának" nevezték el, szocialista könyvtártörténetünk kezdeti éveit mi "az ügyeskedések korának" nevezhetjük. A könyvtárosok szemfülességétől, kapcsolataitól, erőszakosságától függött a könyvtárak elhelyezése, berendezése, a státusok száma, gyakran a központi támogatás mértéke is. A normák nélkül működő könyvtári munkában a szubjektív tényezők elsődleges hatása hosszú éveken át meghatározó volt, és az egyes megyék ellátottsága és eredményei között ennek következtében óriási különbségek mutatkoztak. Azt azonban senki sem vonhatja kétségbe, hogy gazdasági és politikai talpraállásunk után a közművelődési könyvtárügy olyan fejlődésnek lendült, amilyent a legmerészebbek sem képzeltek el.

Az 1952 májusában megjelent 2042-13/1952. M.T. számú minisztertanácsi határozat a sokszor egyéni kezdeményezésnek látszó könyvtárszervező munkát az állami funkció rangjára emelte. Ez a határozat éppúgy, mint a 80.720-2-13/1952. Np.M. sz. utasítás ma már csak kultúrhistoriai jelentőségű, a maga idejében azonban rangot adott a könyvtári munkának és a könyvtárosoknak is. Azokban a történelmileg kemény napokban a határozat preambuluma megkísérelte a megfelelő helyre illeszteni társadalmunkban a könyvtárügyet, amikor kimondotta, hogy "a jelen törvényerejű rendeletnek az a célja, hogy a könyvet, a könyvtárakat fokozott mértékben állítsa népünk szocialista öntudatra nevelésének szolgálatába. Intézményeknél, vállalatoknál, továbbá minden olyan területen, ahol azt a lakosság, illetőleg a dolgozók művelődése, a termelés, vagy a tudományos munka érdekei szükségessé teszik, ki kell fejleszteni a megfelelő könyvtárakat."

E minisztertanácsi határozat gyengéjét, elsősorban a könyvtári szakfelügyelet hiányát volt hivatott pótolni a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5.sz. törvényerejű rendelete "A könyvtárügy szabályozásáról" és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1018/1956.sz. határozata. A könyvtárak hálózatba csoportosítása, a hálózati elv következetes egységesítése megteremtette a könyvtárügy szervezeti egységét, egységes irányítását és vezérgondolattá tette azt az elvet, hogy a könyvtárak közelebb kerüljenek az élethez, az olvasókhoz, a gazdasági és politikai feladatok megvalósításához.

A végrehajtás körvonalai még ki sem bontakozhattak, amikor az 1956-os ellenforradalom a könyvtárakat ismét nehéz helyzetbe hozta. A könyvtárosoknak csak igen kemény, aprólékos munkával sikerült helyreállítaniuk az olvasók és a könyvtárak megbontott kapcsolatait.

A gazdasági és politikai stabilizáció nyomán azonban helyreállt a könyvtárak vérkeringése is, és a rövidesen végrehajtott "tanácsosítással", a könyvtárak tanácsi kezelésbe adásával a fellendülés olyan időszaka következett el, melyre korábban nem volt példa. Az 1960-61-ben végrehajtott akció jelentős állomás volt a falusi könyvtárak életében, mert a községi tanácsok költségvetésében megjelent a "könyvtárak" elnevezésű új költség-hely, s mert a gazdasági alapért való felelősséggel szinte egyidejűleg megnőtt a tanácsok erkölcsi támogatása, de a szakmai követelmény is a könyvtárosokkal szemben.

A könyvtárügy az olvasás fokozatosan a közművelődési tevékenység központjába került. Egymás után épültek a korszerű, szépen berendezett, vonzó megyei könyvtárak: Szekszárdon, Kaposváron, Tatabányán, Zalaegerszegen, Szombathelyen, Miskolcon, Nyíregyházán, szebbnél-szebb járási könyvtárak, falusi könyvtárak százai és ami legalább ennyire fontos, ezekben a könyvtárakban már szakképzett könyvtárosok és értő technikai személyzet foglalkozott az olvasókkal. A könyvtárügyre fordított fokozott törődés megnövelte a könyvtárosok hivatástudatát, megszilárdította tartásukat. Százak jelentkeztek évente az egyetemeken, főiskolákon felvételre. Természetessé vált az érintettek előtt, hogy modern könyvtárakban kötelező a magasabb eredmény és ehhez jól képzett könyvtárosokra van szükség.

Ha emlékezésünk végigjárta immár az elismerés ösvényeit, merjük meglátni a napjainkban észlelhető lassú visszaesést is. A könyvtárügy néhány év óta nem tartozik az alapellátás körébe, és ez nem egyszerűen gazdasági, illetve költségvetési változást hozott, hanem következményeként a könyvtárügy általában, de különösen falvainkban kiszorult

a figyelem előteréből. Ismét megnőtt a személyi tényezők fontossága, a könyvtárosok harckészségének, hivatástudatának, leleményességének és ötletességének szerepe. Ismét tanúi vagyunk annak, hogy egyes könyvtárak képesek lépést tartani a technikai haladással, szinte meghaladva szűkebbre szabott anyagi kereteiket, mások szomorkásan visszahúzódnak. Helyenként foggal-körömmel, megalapozott munkával kivívják maguknak, illetve könyvtáruknak a megbecsülést és rangot, a korszerű működési feltételeket, az élethez való jogot. Másutt úrrá lett az "ahogy esik, úgy puffan" kényelmes állásponjtja.

Új gondok jelentkeztek, s közöttük a legsúlyosabb a személyi utánpótlás helyzete. A megüresedett és meghirdetett állásokra úgyszólván alig akad jelentkező, és a tanácsok kénytelenek teljesen képzetlen, néha alkalmatlan személyeket felvenni a könyvtárakba. Különösen megromlott a nem főfoglalkozású, tiszteletdíjas könyvtárosok utánpótlásának lehetősége. A falusi iskolák megszűnésével az iskolákra alapozott kiskönyvtárak személyi ellátása szinte lehetetlenné vált. A tiszteletdíjas könyvtárosság belső indíttatás nélkül nem tartozik a szabadidő legvonzóbb eltöltési módjai közé. Nem ritka az a falu, ahol az egyébként jól ellátott könyvtár néha hónapokon át, sőt évekig zárva marad, mert nincs aki kinyissa ajtaját. Hiányzik egy lényeges tényező, a könyvtáros. Szóltam már a könyvtárosság egykori vonzerejéről, most pedig nem hallgathatom el a könyvtárosi pálya szakmai fényének mai apadását. Nagy a járás-keles a könyvtárakban, egyre többen csak átmeneti időszakokra vállalják a könyvtárosságot (míg sikerül a főiskolai felvétel), s ebben részes az a körülmény is, hogy megcsappant a munkának az anyagi és erkölcsi elismerése. Nem magyar specialitásról van szó, a világ leggazdagabb országaiban is a szerényen dotált foglalkozások közé tartozik a könyvtárosság. Ebben része van szakmánk parttalanságának is. A tanító tanít, az orvos gyógyít, a kőműves épít, a kereskedő vesz és elad, -- de a könyvtáros milyen munkát végez? Épít, tanít, harcol, foglalkozik az emberek ezreivel, miközben lótfut, gazdálkodik, vesz és el is ad, ma már önfenntartó, rentabilis kisüzemetek is működtet, miközben folyik a vita, hogy a könyvtárosság tudomány-e vagy csak technika, hivatás-e vagy csak szakma. Tanítják egyetemen, főiskolán, középiskolákban, tanítóképzőben, tanfolyamokon, de könyvtáros lehet valaki érettségivel, szakképzettség nélkül is, egyre inkább általános iskolai végzettséggel is, egyenest az utcáról. Számon kérhető-e a nagyobb társadalmi megbecsülés ilyen körülmények között, ilyen alacsony követelmények mellett? Az anyagi megbecsülés ezzel arányos.

Személyi gondjaink megoldásához határozottabban kellene képviselnünk azt a követelményt, hogy *a könyvtárosok anyagi megbecsülését legalább az azonos képesítésű pedagógusok szintjére kell felelni, különben elfogyunk*. Azt hiszem ez nem is túlzó igény.

A könyvtárosság jövőjének meghatározásában segítségünkre lehet Marxnak egyik gondolata: "Az öntudatos étellel együttjár, hogy a világban nemcsak a létezőt vesszük tudomásul, hanem meghatározzuk a kellőt is. Meglátjuk az értékeket, mindez pedig az alkotás elkötelezettségére készlet bennünket."

Igazi könyvtáros tudattal tehát nem fogadhatjuk el a könyvtári életben tapasztalható megtorpanást. El kell ismernünk és közismertté kellene tennünk, hogy társadalmunk fejlettségi foka és könyvtárainak többségének színvonala nincs összhangban. Ösztönző könyvtárosi feladat ennek a diszharmóniának a feloldása. El kell fogadtatnunk a köz-

gondolkodásunkkal azt a tény, hogy *a könyvtár olyan társadalmi alapszükséglet, mint az iskola*. Tehát ha a könyvtárosok megkövetelik önmaguktól és egymástól, hogy szívvel-lélekkel munkálkodjanak a társadalom általános és szakműveltségének emelésén, hogy segítsék a szocialista életforma és erkölcsi normák kialakítását, a művészi ízlés formálását, akkor elvárhatják a társadalomtól is, hogy megteremtse az intézményhálózat működésének kedvezőbb feltételeit, a korszerű ellátottságot. Tudomásul kell vennünk, hogy a társadalom részéről egyre magasabb igények jelentkeznek és kényszerítik a társadalom egyre több tagját az önálló ismeretszerzésre, amelynek legkézenfekvőbb forrásai a könyvtárak. A könyvtárosság tartalmát bővíti ma, hogy egyre több ember kutat, nemcsak tudósok, de kétkezi munkások is, és éppen az ő kiszolgálásuk nagyon képzett könyvtárosokat igényel.

”Az életet csak úgy érthetjük meg, ha visszanézünk, de leélnünk előre nézve kell.” *Kirkegaard*dal ebben egyetértve, e vázlatos visszapillantás után tudomásul kell vennünk, hogy jövőendő éveinket megnehezbedett körülmények között tervezhetjük. A különböző berendezkedésű társadalmi rendszerek együttélésének bizonytalansága, az emberiség feje felett villogó gyilkos szándékok közepette kell munkálkodnunk a fogyatkozó szabadidő, a keményedő gazdasági körülmények közepette, amikor az olvasásnak nap mint nap újabb konkurrensai lépnek a porondra: a mozi, a rádió, a televízió után most a videomagnó. Napjaink könyvtárosainak új feladata a helyes és reményt keltő tájékoztatás kötelezettsége. Teljesítésében a Magyar Könyvtárosok Egyesülete is fontos tényező lehet.

Emlékezve és hasonlítgatva, ez a rövid eszmefuttatás is a megújhodást és a fejlődést szeretné szolgálni.

